

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА  
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**ПОЗНЯК ОЛЕНА СЕРГІЇВНА**

УДК 373.29-056.26:616.28-008.14

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ  
ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ  
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

01 – Освіта/Педагогіка

016 – Спеціальна освіта

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,  
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_Позняк О.С.

Науковий керівник – Бондаренко Юлія Анатоліївна,  
доктор педагогічних наук, професор

СУМИ – 2023

## АНОТАЦІЯ

**Позняк О.С. Організаційно-методичні засади створення інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 – Освіта/Педагогіка зі спеціальності 016 – Спеціальна освіта. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми, 2023.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в умовах закладу загальної середньої освіти через теоретичне обґрунтування та експериментальну перевірку розробленої моделі з урахуванням законодавчо-нормативних документів і реалій сьогодення, які розглядаються як такі, що склали потенційно широкий простір для розбудови інклюзивної освіти в Україні.

Актуальність дослідження зумовлена соціальною та педагогічною значущістю визначення організаційних-методичних засад процесу створення інклюзивного освітнього середовища на сучасному етапі розвитку системи загальної середньої освіти, які відображають одну з головних демократичних ідей: «усі діти – рівні, цінні, мають права і є активними членами суспільства» та акцентують увагу на включенні здобувачів з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору й створенні в закладах загальної середньої освіти сприятливого інклюзивного середовища для розвитку їх потенційних можливостей.

Виявлено інтерес українських та зарубіжних учених минулого й сучасного до проблеми необхідності створення для дітей з особливими освітніми потребами відповідного освітнього середовища в закладах освіти, однак теоретичний аналіз і систематизація наукових джерел підтвердили фрагментарність напрацювань в освітній галузі, що свідчить про неналежну

увагу науковців до означеної проблеми як предмета цілісного наукового пошуку.

Установлено, що теоретичною основою дослідження стали філософські засади розвитку теорії та практики загальної й спеціальної освіти в Україні, психологічні теорії розвитку особистості як суб'єкта діяльності в єдності раціонального й емоційного компонентів, психолого-педагогічні концепції корекційної спрямованості освітнього процесу дітей з порушеннями розвитку, теоретико-дослідницькі й методичні праці в галузі загальної та спеціальної освіти щодо формування освітнього середовища, його впливу на організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх закладів.

Визначено, що методологічною основою роботи є сукупність способів наукового пізнання, загальнонаукових і спеціальних методів проведення досліджень. Виокремлено основні праці зарубіжних і вітчизняних науковців, у яких презентовано:

– філософсько-концептуальні засади інклюзивної освіти (В. Бондар, В. Бобрицька, Г. Бойко, Г. Будник, О. Васянович, О. Гноєвська, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Кузава, О. Мартинчук, С. Миронова, Л. Прохоренко, В. Синьов, Н. Софій, А. Шевцов та ін.);

– методологічні, організаційні та методичні засади створення інклюзивного освітнього середовища (М. Берегова, В. Бондар, Ю.Бондаренко, О.Боряк, І. Бочковська, Л. Будяк, С. Гайдаєнко, С. Гайдукевич, Н. Грозна, Г. Давиденко, Л. Даниленко, Ш. Діксон, В. Засенко, Л. Коваль, А. Колупаєва, Ю.Косенко, І. Кузава, І. Луценко, І. Малишевська, С. Миронова, Ю. Найда, Г. Нікуліна, Дж. Роджерс, В. Синьов, Н. Софій, О. Сунцова, П. Таланчук, О. Таранченко, О. Федоренко та ін.);

– управлінський аспект та професійна готовність педагогічних працівників до створення інклюзивного освітнього середовища (М. Буйняк, І. Гац, В. Гладуш, О. Глоба, Т. Дегтяренко, І. Демченко, В. Засенко, І. Зимня, Т. Зубарева, А. Колупаєва, М. Кириченко, І. Кузава, О. Лис, С. Литовченко,

А. Любімова, О. Мартинчук, С. Миронова, О. Овчарук, Л. Олтаржевська, Н. Плохотнюк, Л. Прядко, Л. Савчук, Т. Сак, О. Сакалюк, О. Таранченко, І. Татьянчикової О. Федоренко, Хуторський, Н. Черненко та ін.);

– роль керівника в реалізації наступності в закладі з інклюзивним навчанням (Я. Єнці, Е. Єрьоменко, Т. Калініна, С. Козін, В. Кондратенко, О. Кононко, В. Ликова, М. Львов, Л. Маляр, О. Остряньська, О. Проскура, С. Савельєва, О. Савченко, І. Самойлова, А. Сманцер, Т. Фадєєва Г. Шикітка та ін.).

Розглянуто теоретико-методологічні й нормативно-правові засади особливостей створення та функціонування інклюзивного освітнього середовища на сучасному етапі розвитку системи загальної середньої освіти, серед яких особливу увагу звернено на методологічні основи. У роботі розглянуто понятійно-категоріальне походження основоположного поняття «інклюзивне освітнє середовище» на підставі структурно-логічного аналізу базових дефініцій : «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «освітнє середовище», «інклюзивний освітній простір».

Виявлено, що організаційно-методичні засади сучасного процесу створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти ґрунтуються на цивілізаційному, синергетичному, наративному, системному, парадигмальному, амбівалентному, акмеологічному підходах, що підтверджено низкою наукових досліджень щодо ефективності організації будь-якого освітнього середовища (зокрема інклюзивного).

Відповідно до аналізу наукових розвідок удосконалено теоретичну структуру інклюзивного освітнього середовища шляхом виділення трьох рівнів: управління створенням ІОС; професійна готовність керівництва та педагогічних працівників ЗЗСО до створення ІОС; дотримання наступності щодо створення ІОС між рівнями освіти.

В організації інклюзивного освітнього середовища акцентовано увагу на визначальній ролі керівника закладу загальної середньої освіти як головного менеджера з конкретизацією його діяльності при здійсненні процесу управління

плануванням і реалізацією організаційних та організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища у відповідності до загальних управлінських функцій та аспектів керівництва.

Визначено, що рівень професійної готовності керівництва та педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти щодо впровадження інклюзивної освіти, яке обумовлює усвідомлення управлінцем власного призначення та функції інших фахівців в організації інклюзивного навчання, суттєво впливає на ефективність створення інклюзивного освітнього середовища для здобувачів з особливими освітніми потребами.

Виявлено, що специфікою ефективного формування інклюзивного освітнього середовища є реалізація наступності в інклюзивному навчанні дітей з особливими освітніми потребами між різними рівнями освіти (дошкільної, початкової, базової середньої, профільної середньої освіти), яка забезпечується в межах одного або різних закладів освіти. Розглянуто особливості форм та методів запровадження наступності між дошкільним закладом освіти та школою I ступеня (Нова українська школа), які забезпечують безперервність у реалізації динамічної системи конструктивних дій управлінців, педагогічних працівників та батьків, що сприятимуть формуванню єдиної концептуальної основи організаційних та методичних напрямків розбудови інклюзивного освітнього середовища закладів освіти в контексті адаптації новітніх практик.

Визначено діагностичний інструментарій для виявлення проблем практики організації інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в м. Суми та Сумському регіоні. Виокремлено два критерії з відповідними показниками для здійснення дослідження:

– перший критерій – стан організаційних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, який вивчається за п'ятьма показниками: 1) кількісно-нозологічний; 2) нормативно-організаційний; 3) матеріально-технічний; 4) безбар'єрність; 5) забезпеченість спеціальними фахівцями;

– другий критерій – стан організаційно-методичних засад створення

інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, що вивчається за чотирма показниками: 1) мотиваційно-ціннісний; 2) професійно-підготовчий; 3) професійно-компетентнісний; 4) безперервність в організації інклюзивного освітнього середовища.

За результатами експерименту встановлено наявність позитивних тенденцій щодо реалізації організаційних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти. Наявні проблеми матеріально-технічного стану, безбар'єрності, забезпеченість спеціальними фахівцями закладів освіти потребують від їх керівників певних управлінських рішень на місцях та взаємодії із засновниками, тому нами не передбачається їх повторне вивчення на контрольному етапі експерименту.

Констатовано суттєві проблеми організаційно-методичних засад в аспекті створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти, що стосуються тенденційного ставлення адміністрації та педагогічних працівників закладів до ідеї реалізації інклюзивної освіти, низької їх професійної готовності до організації інклюзивного освітнього середовища і, відповідно, недостатньої сформованості знань і навичок практичної діяльності в цьому процесі, відсутність урахування принципу наступності при організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами між рівнями освіти, що актуалізує знаходження шляхів вирішення означеної проблематики.

Означені проблеми організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти підлягають вирішенню на формульовальному етапі дослідження, метою якого стала розробка, обґрунтування та перевірка ефективності моделі організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.

Структура експериментальної моделі включає чотири блоки: цільовий (мета, завдання), теоретико-методологічний (підходи, принципи, організаційно-педагогічні умови), змістовно-процесуальний (керівництво плануванням і реалізацією організаційно-методичних засад створення інклюзивного

освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти, шляхи посилення організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти), оцінно-результативний (критерії, показники, результат), який методологічною основою має системний, аксіологічний, середовищний, командний, особистісно орієнтований, кондуктивний підходи й ґрунтується на принципах інклюзивної та спеціальної освіти (педагогічного оптимізму, соціально-адаптуючої спрямованості організації ІОС; діяльнісного підходу в організації ІОС; диференційованого та індивідуального підходу; необхідності спеціального педагогічного керівництва в створенні ІОС), враховуючи загальні організаційно-педагогічні умови (науково-методологічні, нормативно-правові; організаційно-методичні; управлінські; ресурсні).

Визначено, що керівництво плануванням і реалізацією організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти включає принципи керівництва розбудовою інклюзивного освітнього середовища, напрями діяльності керівника закладу загальної середньої освіти (організаційний, методичний, спеціально орієнтований, моніторинговий); рівні взаємодії керівника закладу загальної середньої освіти; стратегію створення інклюзивного освітнього середовища; низку організаційних і організаційно-методичних засад організації інклюзивного освітнього середовища.

Установлено, що шляхами посилення організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти визначається використання інформаційного менеджменту в управлінській та освітній діяльності закладу загальної середньої освіти; керівництво реалізацією процесом наступності між дошкільною та початковою рівнями освіти; реалізація ідей Нової української школи в управлінській і освітній діяльності; безперервне підвищення кваліфікаційно-професійного рівня педагогічними працівниками закладів освіти у сфері інклюзивної освіти.

За результатами контрольного етапу експериментального дослідження

виявлено динаміку позитивний бік в експериментальній групі порівняно з контрольною, про що свідчить різниця між кількісними і якісними даними по всіх показниках другого критерію:

– мотиваційно-ціннісним – на 27,9% (ЕГ – 78,2%, КГ – 50,3%); характеризується зменшенням тенденційного ставлення адміністрації й педагогічних працівників ЗЗСО до запровадження інклюзивного навчання (на 25,7%); підвищення їх мотиваційної готовності до впровадження інклюзивної освіти (на 24%), розуміння переваги навчання дітей з ООП в умовах ЗЗСО (на 25,3%) та позитивного ставлення керівників та педагогів ЗЗСО до впровадження інклюзивного навчання (на 34,4%); зменшення страху щодо включення дітей з ООП до освітнього середовища (на 35,4%);

– професійно-підготовчим – на 26,3% (ЕГ – 90,1%, КГ – 63,8%) з підвищенням рівнів психологічної готовності (на 37,5%) та професійної компетентності керівників та педагогічних працівників (на 24,3%), збільшенням проходження різного рівня підвищення кваліфікації (на 41,2%), здобуттям спеціальної освіти (на 2%);

– професійно-компетентнісним – на 28,5% (ЕГ – 95,5%, КГ – 67%), що засвідчило підвищення розуміння керівниками й педагогічними працівниками сутності інклюзивного навчання (на 36,5%) та поняття «діти з ООП» (на 39,8%), функціонування моделі команди супроводу (на 3%), правил оформлення індивідуальної програми розвитку (на 6,0%); підвищення власного досвіду використання інноваційних технологій (на 63,8%); покращення обізнаності щодо реалізації заходів безбар'єрності, покращення освітньо-методичної бази, підвищення рівня спеціальної підготовки педагогів та психологічної підготовки учасників ІОС (на 45,5%), шляхів соціалізації дітей з ООП (на 62,3%);

– показником безперервності в організації інклюзивного освітнього середовища – на 23,3% (ЕГ – 67,6%, КГ – 44,3%), про що свідчить сформованість розуміння сутності принципу наступності в організації ІОС (на 21,5%); шляхів її реалізації між дошкільним рівнем і початковою школою, організації адаптаційного періоду, психофізіологічних особливостей учнів з

ООП, необхідності співпраці вихователів ЗДО з педагогами та батьками дітей з ООП (на 25,0%).

Узагальнені кількісні дані з різницею в 26,8% (ЕГ – 76,5%, КГ – 49,7%) засвідчили про ефективність розробленої експериментальної моделі, яка дозволяє створити цілісне уявлення щодо організаційно-методичних засад створення ІОС в ЗЗСО та важливої ролі в цьому процесі керівника закладу освіти, а саме в аспекті планування та створення інклюзивного освітнього середовища, реалізації процесу наступності між дошкільним та початковим рівнями освіти, підвищення професійного рівня педагогічних працівників закладу у сфері інклюзивної освіти, використання інформаційного менеджменту, упровадження ідей Нової української школи в управлінській діяльності як сучасної ознаки демократичного суспільства в реаліях розвитку вітчизняної та європейської освіти.

**Ключові слова:** інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, організаційні та методичні засади, керівник закладу загальної середньої освіти, нормотиповий розвиток, діти з особливими освітніми потребами, управлінська діяльність в закладі з інклюзивним навчанням.

## Список публікацій здобувача

### Колективні монографії

1. Olena Pozniak, Yuliia Bondarenko. Organizational Features of Creating an Inclusive Educational Environment in General Secondary Education Institutions. Continuous education: current discourses: monograph. *Publishing House of University of Technology, Katowice*, (49). 2022. С. 172-181. ISBN 978-83-963977-3-7 DOI:10.54264/M004

### Статті у світовій наукометричній базі Web of Science

1. Vorotyntseva, O., Pozniak, O., Voitenko, A., Lopatina, H., Huz, I., & Huiseva, T. The Preparation of Specialists for the Realization of Individual Education Path of Children with Special Educational Needs: Neuropedagogical Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(2). 2022. С. 97-112. <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/334>

### Статті у наукових фахових виданнях України

1. Позняк О. Методичні аспекти створення інклюзивного освітнього середовища. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47. Т. 3. С. 295-300. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-48>
2. Позняк О. С. Аналіз практик та перешкод під час упровадження інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 1 (41). С. 88-93. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-13>
3. Позняк О. С. Аналіз практики створення інклюзивного освітнього середовища на прикладі Сумського регіону. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. № 2. С. 210-215. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.29>
4. Позняк О. С. Аналіз реалізації принципу наступності у закладах освіт з інклюзивним навчанням. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. № 86. С. 155-160. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.30>
5. Позняк О. С. До проблеми створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. № 85. С. 146-150.

- <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.31>
6. Позняк О. С. Модель впровадження інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 2 (109). С. 256-271. [https://www.researchgate.net/publication/365148793\\_model\\_of\\_introduction\\_of\\_an\\_inclusive\\_educational\\_environment\\_in\\_the\\_institution\\_of\\_general\\_secondary\\_education](https://www.researchgate.net/publication/365148793_model_of_introduction_of_an_inclusive_educational_environment_in_the_institution_of_general_secondary_education)
  7. Позняк О. С. Процес створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки*. 2022. № 98. С. 60-68. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-9>
  8. Позняк О. С. Шляхи вдосконалення практики організації інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти Сумського регіону. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 81. С. 108-112. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.19>
  9. Позняк О. С. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № 9 (113). С. 293-308. DOI 0.24139/2312-5993/2021.09/293-308
  10. Позняк О. С. Результати апробації експериментальної моделі організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти Сумської області. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 84 С. 129-136. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.22>
  11. Бондаренко Ю. А., Позняк О. С. Підвищення професійного рівня педагогічних працівників закладу загальної середньої освіти у сфері інклюзивної освіти/ з досвіду роботи. *Педагогічні науки: реалії та*

*перспективи*. 2022. № 88. С. 33-37. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.5.2022.88.06>

12. Стайко О. С., Дегтяренко Т. М. Ретроспектива становлення інклюзивної освіти в Україні. *Корекційно-реабілітаційна діяльність у сучасному освітньому просторі* : монографія. / за ред. О. В. Боряк, Т. М. Дегтяренко. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2019. С. 86–104. [https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10074/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80\\_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8%202019%20kaf%20specosv.pdf](https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10074/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8%202019%20kaf%20specosv.pdf)

### **Опубліковані праці апробаційного характеру**

1. Позняк О. С. Управлінські підходи до планування організаційно-методичних засад впровадження інклюзивного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти. *Роль психології та педагогіки в духовному розвитку сучасного суспільства* : матеріали Міжнар. наук. конф., Рига. 30–31 лип. 2022 р. С. 258-262. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-228-9-70>
2. Позняк О. С. Дослідження проблеми створення інклюзивного освітнього середовища закладів загальної середньої освіти м. Сум. *Традиції та новації у сфері педагогіки та психології* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 4-5 лют. 2022 р. С. 159-163.
3. Стайко О. С. Застосування стратегії скаффолдинга в інклюзивному навчанні здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі»* : зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. онл.-конф., 25 лист. 2020 р. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 76-81.
4. Позняк О. С. Реалізація ідей Нової української школи в управлінській і освітній діяльності як сучасної ознаки створення інклюзивного освітнього середовища. *Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної*

*освіти* : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. учас., Кам'янець-Подільський, 9 лист. 2022 р. С. 178-181.

5. Позняк О. С. Роль керівника закладу загальної середньої освіти у створенні інклюзивного освітнього середовища (на досвіді КУ СНВК № 16 СМР). *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : зб. наукових праць. Вип. № 10. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 69-77.

### **Опубліковані наукові праці,**

#### **які додатково відбивають наукові результати дослідження**

1. Командний підхід педагогічного колективу в організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами як складової моделі якісної інклюзивної освіти / Стайко О. С. та ін. Суми, 2020. 22 с.
2. Організація інклюзивного навчання в шкільному і дошкільному підрозділах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням : посібник для практичних працівників / Сидорова Л. Г. та ін. ; за ред. О. С. Стайко. Суми, 2019. 108 с.
3. Організація та впровадження інклюзивного навчання в закладі загальної середньої освіти» (з досвіду діяльності комунальної установи Сумський навчально-виховний комплекс №16 імені Олексія Братушки «Загальноосвітня школа I– III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Сумської міської ради) / Позняк О. С., Кузьменко В. А., Друшляк А. М. та ін. Суми, 2021. 44 с.
4. Стайко О. С., Бондаренко С. М., Роденко С. В. Особливості організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти (з досвіду роботи комунальної установи Сумський навчально-виховний комплекс № 16 імені Олексія Братушки «Загальноосвітня школа I – III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Сумської міської ради) : методичний посібник. Суми, 2019. 83 с.
5. Забезпечення доступності, якості освіти та інноваційного розвитку учнів з особливими освітніми потребами / Стайко О. С. та ін. Суми, 2019. 22 с.

## ABSTRACT

**Pozniak O.S. Organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in an institution of general secondary education.**—Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for Doctor of Philosophy degree in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy in the specialty 016 Special education. – Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko – Sumy, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in the conditions of a general secondary education institution through theoretical substantiation and experimental verification of the developed model, taking into account the legislative documents and the realities of today, which are considered as potentially wide space for the development of inclusive education in Ukraine.

The relevance of the study is determined by the social and pedagogical significance of substantiating the organizational and methodological foundations of the process of creating an inclusive educational environment at the current stage of development of the general secondary education system, which reflect one of the main democratic ideas: “all children are equal, valuable, they have rights and are active members of society” and emphasize the inclusion of education applicants with special educational needs in the general educational space and the creation of a favorable inclusive environment in general secondary education institutions for the development of their potential.

The interest of Ukrainian and foreign scientists of the present and the past in the issue of creating an appropriate educational environment in the education institutions for children with special educational needs was revealed, however, the theoretical analysis and systematization of scientific sources confirmed the fragmentation of relevant developments in the field of education, which proved the inadequate attention of scientists to the specified problem as a subject of the comprehensive scientific research.

It was established that the theoretical basis of the study was the philosophical foundations of development of the theory and practice of general and special education in Ukraine, psychological theories of personality development as a subject of activity in the unity of rational and emotional components, psychological and pedagogical concepts of the corrective orientation of the educational process of children with developmental disorders, theoretical research and methodological works in the field of general and special education regarding the formation of the educational environment, its influence on the organization of inclusive education of children with special educational needs in the conditions of general education institutions.

It was determined that the methodological basis of the work is a set of methods of scientific cognition, general scientific and special methods of conducting research. The main works of foreign and domestic scientists are highlighted, which present:

- philosophical and conceptual foundations of inclusive education (V. Bondar, V. Bobrytska, H. Boiko, H. Budnyk, O. Vasianovych, O. Hnoievska, V. Zasenکو, A. Kolupaieva, I. Kuzava, O. Martynchuk, S. Myronova, L. Prokhorenko, V. Siniov, N. Sofii, A. Shevtsov and others);

- methodological and organizational foundations of creating an inclusive educational environment (M. Berehova, V. Bondar, Yu. Bondarenko, O. Boriak, I. Bochkovska, L. Budiak, S. Haidaienko, S. Haidukevych, N. Hrozna, H. Davydenko, L. Danylenko, S. Dixon, V. Zasenکو, L. Koval, A. Kolupaieva, Yu. Kosenko, I. Kuzava, I. Lutsenko, I. Malyshevska, S. Myronova, Yu. Naida, H. Nikulina, J. Rogers, V. Syniov, N. Sofii, O. Suntsova, P. Talanchuk, O. Taranchenko, O. Fedorenko and others);

- managerial aspect and professional readiness of pedagogical workers to create an inclusive educational environment (M. Buiniak, I. Hats, V. Hladush, O. Hloba, T. Dehtiarenko, I. Demchenko, V. Zasenکو, I. Zymnia, T. Zubarieva, A. Kolupaieva, M. Kyrychenko, I. Kuzava, O. Lys, S. Lytovchenko, A. Liubimova, O. Martynchuk, S. Myronova, O. Ovcharuk, L. Oltarzhevskа, N. Plokhотniuk, L. Priadko, L. Savchuk,

T. Sak, O. Sakaliuk, O. Taranchenko, I. Tatianchykova, O. Fedorenko, A. Khutorskyi, N. Chernenko and others);

- the role of the leader in the implementation of continuity in an institution with inclusive education (Ya. Yentsi, E. Yeremenko, T. Kalinina, S. Kozin, V. Kondratenko, O. Kononko, V. Lykova, M. Lviv, L. Maliar, O. Ostrianska, O. Proskura, S. Savelieva, O. Savchenko, I. Samoilova, A. Smantser, T. Fadieiieva, H. Shikitka and others).

The theoretical-methodological and normative-legal foundations of the peculiarities of creation and functioning of an inclusive educational environment at the current stage of the general secondary education system development are considered, among which special attention is paid to the methodological foundations. The paper examines the conceptual and categorical origin of the fundamental concept of “inclusive educational environment” based on the structural and logical analysis of the basic definitions: “inclusion”, “inclusive education”, “inclusive learning”, “educational environment”, “inclusive educational space”.

It was found that the organizational and methodological foundations of the modern process of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions are based on civilizational, synergetic, narrative, systemic, paradigmatic, ambivalent, acmeological approaches, which are substantiated by a number of scientific studies on the effectiveness of the organization of any educational environment (in particular inclusive).

According to the analysis of scientific works, the theoretical structure of the inclusive educational environment was improved by distinguishing three levels: management of IEE creation; professional readiness of the management and teaching staff of GSEI for the creation of IEE; maintaining continuity regarding the creation of IEE between the levels of education.

In the organization of an inclusive educational environment, attention is focused on the defining the role of the head of a general secondary education institution as a chief manager with the specification of his activities in the implementation of the planning management process and realization of the

organizational and organizational-methodological foundations of creating an inclusive educational environment in accordance with the general management functions and aspects of leadership.

It was determined that the level of professional readiness of management and teaching staff of general secondary education institutions regarding the implementation of inclusive education, which determines the manager's awareness of his own purpose and the function of other specialists in the organization of inclusive education, significantly affects the effectiveness of creating an inclusive educational environment for education applicants with special educational needs.

It was revealed that the specificity of the effective formation of an inclusive educational environment is the implementation of continuity in the inclusive education of children with special educational needs between different levels of education (preschool, primary, basic secondary, specialized secondary education), which is provided within one or different education institutions. Peculiarities of the forms and methods of introducing continuity between a preschool education institution and a school of the 1<sup>st</sup> degree (New Ukrainian School) were considered, which ensure continuity in the implementation of a dynamic system of constructive actions of managers, pedagogical workers and parents, which will contribute to the formation of a single conceptual basis of organizational and methodological directions for the development of an inclusive educational environment of education institutions in the context of adapting the latest practices.

A diagnostic toolkit has been defined to identify problems in the practice of organizing an inclusive educational environment in general secondary education institutions in the city of Sumy and the Sumy region. Two criteria with corresponding indicators for conducting research were singled out:

- the first criterion is the state of the organizational foundations of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions, which is studied according to five indicators: 1) quantitative-nosological; 2) regulatory-organizational; 3) material-technical; 4) barrier-free; 5) provision of special professionals;

- the second criterion is the state of the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions, which is studied according to four indicators: 1) motivational-value; 2) vocational-preparatory; 3) professional-competence; 4) continuity in the organization of an inclusive educational environment.

According to the results of the experiment, the positive trends regarding implementation of the organizational foundations of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions was established. The existing problems of the material and technical condition, absence of barriers, availability of special needs professionals in the education institutions require certain managerial decisions in the cities and interaction with the founders from their leaders, therefore we do not foresee their repeated study at the control stage of the experiment.

Significant problems of organizational and methodological foundations in the aspect of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions have been identified, relating to the tendentious attitude of the administration and teaching staff of the institutions to the idea of implementing inclusive education, their low professional readiness for the organization of an inclusive educational environment and, accordingly, insufficient formation of knowledge and skills of practical activity in this process, lack of consideration of the principle of continuity in the organization of inclusive education of children with special educational needs between levels of education, which actualizes finding ways to solve the specified problem.

The identified problems of the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions had to be solved at the molding stage of research, the purpose of which was to develop, justify and verify the effectiveness of the model of organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in the general secondary education institution.

The structure of the experimental model includes four blocks: target (goal, tasks), theoretical-methodological (approaches, principles, organizational and

pedagogical conditions), content-procedural (management of planning and implementation of the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in an institution of general secondary education, ways of strengthening the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in a general secondary education institution), evaluation-resultative (criteria, indicators, result), which includes into its methodological basis the systemic, axiological, environmental, team, personality-centered, conductive approaches and is based on the principles of inclusive and special education (pedagogical optimism, social-adaptive orientation of the IEE organization; activity approach in the organization of IEE; a differentiated and individual approach; the need for special pedagogical guidance in the creation of IEE), taking into account the general organizational and pedagogical conditions (scientific-methodological, normative-legal; organizational-methodological; managerial; resource).

It was determined that management of planning and implementation of the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in a general secondary education institution includes: principles of management of an inclusive educational environment development, areas of activity of the head of a general secondary education institution (organizational, methodological, specially oriented, monitoring-based); levels of interaction of the head of the general secondary education institution; the strategy of creating an inclusive educational environment; a number of organizational and organizational-methodological foundations of organizing an inclusive educational environment.

It was established that the ways to strengthen the organizational and methodological foundations of creating an inclusive educational environment in the institution of general secondary education are seen in the use of information management in the administrative and educational activities of the general secondary education institution; management of the implementation of the process of continuity between preschool and primary levels of education; implementation of the ideas of the New Ukrainian School in administrative and educational activities; continuous

improvement of the qualification and professional level of teaching staff of the education institutions in the field of inclusive education.

According to the results of the control stage of the experimental study, positive dynamics was revealed in the experimental group compared to the control group, as evidenced by the difference between quantitative and qualitative data on all indicators of the second criterion:

- motivational-value – by 27.9 % (EG – 78.2 %, CG – 50.3 %); it is characterized by a decrease in the tendency attitude of the administration and teaching staff of GSEI to the introduction of inclusive education (by 25.7 %); increase in their motivational readiness for the implementation of inclusive education (by 24 %), understanding of the advantages of teaching children with SEN in the conditions of GSEI (by 25.3 %) and the positive attitude of managers and teachers of SEN to the implementation of inclusive education (by 34.4 %); reduction of fear regarding the inclusion of children with SEN in the educational environment (by 35.4 %);

- vocational-preparatory – by 26.3 % (EG – 90.1 %, CG – 63.8 %) with an increase in the levels of psychological readiness (by 37.5%) and professional competence of managers and pedagogical staff (by 24.3 %), increase in the participation in advanced training of various levels (by 41.2 %), obtaining special education (by 2 %);

- professional-competence – by 28.5 % (EG – 95.5 %, CG – 67 %), which testified to an increase in the understanding by managers and pedagogical staff of the essence of inclusive education (by 36.5 %) and the concept of “children with SEN” (by 39.8 %), the functioning of the support team model (by 3 %), the rules for creating an individual development program (by 6 %); improvement of one’s own experience of using innovative technologies (by 63.8%); increase in awareness of the implementation of barrier-free measures, improvement of the educational and methodological base, increase in the level of special training of teachers and psychological training of participants of IEE (by 45.5 %), ways of socialization of children with SEN (by 62.3 %);

- the indicator of continuity in the organization of an inclusive educational environment – by 23.3 % (EG – 67.6 %, CG - 44.3 %), which is evidenced by the formed understanding of the essence of the principle of continuity in the organization of IEE (by 21.5 %); ways of its implementation between preschool and primary school, organization of the adaptation period, psychophysiological characteristics of students with SEN, the need for cooperation of preschool educators with teachers and parents of children with SEN (by 25 %).

The generalized quantitative data with a difference of 26.8 % (EG – 76.5%, CG – 49.7 %) testified to the effectiveness of the developed experimental model, which allows creating a holistic view of the organizational and methodological foundations of the creation of IEE in GSEI and the important role in this process of the head of the education institution, namely in the aspect of planning and creating an inclusive educational environment, implementing the process of continuity between preschool and primary levels of education, increasing the professional level of the educational staff of the institution in the field of inclusive education, using of information management, the implementation of the ideas of the New Ukrainian School in management activities as a modern sign of a democratic society in the realities of the development of domestic and European education.

**Key words:** inclusive education, inclusive learning, inclusive educational environment, organizational and methodological foundations, head of general secondary education institution, normative development, children with special educational needs, management activity in an institution with inclusive education.

## LIST OF THE AUTHOR'S PUBLICATIONS

### Collective monographs

1. Olena Pozniak, Yuliia Bondarenko. Organizational Features of Creating an Inclusive Educational Environment in General Secondary Education Institutions. Continuous education: current discourses: monograph. *Publishing House of University of Technology, Katowice*, (49). 2022. C. 172-181. ISBN 978-83-963977-3-7 DOI:10.54264/M004

### Articles indexed in the Web of Science database

1. Vorotyntseva, O., Pozniak, O., Voitenko, A., Lopatina, H., Huz, I., & Huiseva, T. The Preparation of Specialists for the Realization of Individual Education Path of Children with Special Educational Needs: Neuropedagogical Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(2). 2022. C. 97-112. <https://doi.org/10.18662/brain/13.2/334>

### Articles in scientific professional journals of Ukraine

1. Pozniak O. Methodical aspects of creating an inclusive educational environment. *Current issues of humanitarian sciences*. 2022. Issue 47. Vol. 3. P. 295-300. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-48>
2. Pozniak O. S. Analysis of practices and obstacles during the implementation of an inclusive educational environment in institutions of general secondary education. *Pedagogical sciences: theory and practice*. 2022. No. 1 (41). P. 88-93. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-13>
3. Pozniak O. S. Analysis of the practice of creating an inclusive educational environment on the example of the Sumy region. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2022. No. 2. P. 210-215. <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.29>
4. Pozniak O. S. Analysis of the implementation of the principle of continuity in educational institutions with inclusive education. *Pedagogical sciences: realities and prospects*. 2022. No. 86. P. 155-160. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.86.30>
5. Pozniak O. S. To the problem of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions. *Pedagogical sciences: realities and prospects*. 2022. No. 85. P. 146-150. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.31>
6. Pozniak O. S. Model of implementation of an inclusive educational environment in an institution of general secondary education. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences*. 2022. Issue 2 (109). P. 256-271. [https://www.researchgate.net/publication/365148793\\_MODEL\\_OF\\_INTRODUCTIO](https://www.researchgate.net/publication/365148793_MODEL_OF_INTRODUCTIO)

*N OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION*

7. Pozniak O. S. The process of creating an inclusive educational environment to ensure comprehensive development of a child with special educational needs. *Pedagogical sciences*. 2022. No. 98. P. 60-68. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-98-9>
8. Pozniak O. S. Ways of improving the practice of organizing an inclusive educational environment in general secondary education institutions of the Sumy region. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. 2022. No. 81. P. 108-112. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.81.19>
9. Pozniak O. S. The genesis of the concept of "inclusive educational environment". *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Sumy: Publishing House of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko, 2021. No. 9 (113). P. 293-308. DOI 0.24139/2312-5993/2021.09/293-308
10. Pozniak O. S. Results of the approval of the experimental model of the organizational and methodical principles of creating an inclusive educational environment in general secondary education institutions of the Sumy region. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. 2022. No. 84, pp. 129-136. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.22>
11. Bondarenko Y. A., Pozniak O. S. Increasing the professional level of teaching staff of general secondary education in the field of inclusive education / from work experience. *Pedagogical sciences: realities and prospects*. 2022. No. 88. P. 33-37. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.5.2022.88.06>
12. Stayko O. S., Degtyarenko T. M. Retrospective of the development of inclusive education in Ukraine. Correctional and rehabilitation activities in the modern educational space: monograph / edited by O. V. Boryak, T. M. Degtyarenko. Sumy: Publishing House of the Sumy State University named after A.S. Makarenko 2019. P. 86–105. [https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10074/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80\\_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8%202019%20kaf%20specosv.pdf](https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10074/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80_%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8%202019%20kaf%20specosv.pdf)

### **Published works of approbation character**

1. Pozniak O. S. Managerial approaches to planning the organizational and methodological foundations of the implementation of an inclusive educational environment in an institution of general secondary education. *The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society: materials of the International of science conference*, Riga. July 30–31 2022, pp. 258-262. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-228-9-70>
2. Pozniak O. S. Study of the problem of creating an inclusive educational environment in institutions of general secondary education in the city of Sumy. *Traditions and innovations in the field of pedagogy and psychology: materials of the International science and practice conference*, Kyiv, February 4-5. 2022, pp. 159-163.
3. Staiko O. S. Application of scaffolding strategy in inclusive education of students with special educational needs. *Correctional and rehabilitation activities: development strategies in the national and global dimensions: coll. materials VI International science and practice onl.-conf.*, November 25 2020. Sumy: A.S. Makarenko State University of Sumy, 2020. P. 76-81.
4. Pozniak O. S. Implementation of the ideas of the New Ukrainian School in administrative and educational activities as a modern sign of creating an inclusive educational environment. *Psychological and pedagogical support of children with intellectual disabilities in the conditions of special and inclusive education: coll. materials of the II All-Ukrainian science and practice conf. from international participation*, Kamianets-Podilskyi, November 9. 2022, pp. 178-181.
5. Pozniak O. S. The role of the head of a general secondary education institution in creating an inclusive educational environment (based on the experience of KU SNVK № 16 SMR). *Corrective and inclusive education through the eyes of young scientists* : coll. scientific works. Vol. No. 10. - Sumy: Publishing House of the Sumy DPU named after A. S. Makarenko, 2022. P. 69-77.

## ЗМІСТ

<b>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....</b>	<b>28</b>
<b>ВСТУП.....</b>	<b>29</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....</b>	<b>38</b>
1.1. Теоретико-методологічні засади створення інклюзивного освітнього середовища.....	38
1.1.1. Понятійно-категоріальне обґрунтування інклюзивного освітнього середовища.....	38
1.1.2. Методологічні основи створення інклюзивного освітнього середовища.....	51
1.1.3. Нормативно-правові засади створення інклюзивного освітнього середовища.....	64
1.2. Роль менеджера в управлінні сучасною організацією інклюзивного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти.....	72
1.3. Роль керівника в реалізації наступності в закладах з інклюзивним навчанням.....	81
Висновки до першого розділу.....	95
<b>РОЗДІЛ 2. СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....</b>	<b>99</b>
2.1. Організація і методика експериментального дослідження.....	99
2.2. Аналіз організаційних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти Сумського регіону.....	106
2.3. Аналіз організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти Сумського регіону.....	113
Висновки до другого розділу.....	126
<b>РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....</b>	<b>130</b>

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

**ООП** – особливі освітні потреби;

**ІОС** – інклюзивне освітнє середовище;

**ЗЗСО** – заклад загальної середньої освіти;

**ЗДО** – заклад дошкільної освіти;

**МОМЗСІОС в ЗЗСО** – модель організаційно-методичних засад створення інклюзивного освітнього середовища у закладі загальної середньої освіти;

**НУШ** – Нова українська школа.